

Győri László

Elza

Hat óra huszonhat perc.

Még az utolsó mondatokat fogalmazom, egyre jobban sikerül, először elakadtam, hitetlenkedtem, valóban meg akarnak-e engem is hallgatni, vagy csak úgy tesznek, vagy csak játszanak velem, de a hallgatóság meg sem moccant, mindenkinek rajtam volt a szeme, érdeklődéssel figyeltek, biztatást láttam a tekintetekben. Ide-oda járkáltam a fák alatt, ők pedig egyfolytában követtek fejük mozdulatával, az arcok egyfolytában énfelém fordultak, akár a napraforgók a nap felé, ahogyan állítják, de amiben én kételkedem, a napraforgók feje valóban egyfelé fordul, ám abban a helyzetben meg is dermed, mintha istenként tisztelnének valakit, aki egy helyben előttük ül, az arcok azonban a sárga virágfejekkel ellentétben kétségtelenül bizonyosan követtek engem. Gyakorlatlan előadó voltam, gyanútlanul estem bele az egészbe, nem készültem rá, nem is készülhettem, hiszen egyszerű hallgatónak ültem be ide, s hirtelen váratlan előadást kellett tartanom. A tiszteletre méltó, komoly hallgatóság, komoly tudós emberek, nők, férfiak gyülekezete egy kőfal előtt ült, amelyet valami zöld futónövény szegélyezett a két végén, valószínűleg repkényt lengetett meg néha egy-egy kis kósza szellő. Ide-oda térültem-fordultam, hogy kijárákáljam lábamból azt a zsidoborgást, amelyet a gyakorlatlanság ültetett bele, még azt a furcsaságot is elköttem, hogy faképnél hagytam a hallgatóságot, a kőfal mögé kanyarodtam, ők azonban meg sem rökönödtek rajta, a világ legtermészetesebb módján követték ezután a közbiztonság után is a szavaimat. Szaggatottak voltak a gondolataim, ki-kihagytam egy-egy mozzanatot, nem találtam meg a beszéd fonálát, sőt az elején egyáltalán semmi következetesség nem volt bennük, ide-oda csapongtam, nem tudtam összpontosítani, azon túl, hogy izgatott voltam, nem is vettem komolyan az egészet, nem hittem, hogy én most valóban előadást tartok, amelyet persze ők sem vesznek komolyan, ugyanabban a helyzetben vagyunk mind a ketten, a közönség is, én is: mókázunk egy kicsit, mert úgy hozta a pillanat, azzal vége is, a pulpitus mögé a következő akadémikus lép, s folytatódik a felelősségteljes konferencia. A következő előadó azonban egyre késlekedett, sőt egyre bizonyosabbá vált, *hogy* a tudósok karéja engem tekint soron lévőnek, most én vagyok a középpontban, mondataim egyre magabiztosabbakká csiszolódtak, egyre több erőt éreztem magamban, magam is fontossá váltam önmagam előtt, érdekesnek, figyelemre méltónak ítéltam azt a sorsot, amelyet elmeséltem, és amikor rádöbbsentem arra, *hogy* valóban fontos, példázatos, mélységesen tragikus, történelmi sors az

övé, egyre határozottabbak lettek a mondataim, megéreztem az előadás nagyszerűségének az ízét. Amikor felébredtem, még akkor is új meg új mondatokat fogalmaztam, ha nem tetszett a szórend, egyenként vissza-visszatértem rájuk, s új sorba állítottam őket, új meg új részletek jutottak eszembe, felforgattam az egész előadást, a helyükre illesztettem őket.

Hét óra harminc perc.

Az előadás álombeli körülményeit sikerült röviden megfogalmaznom, már csak maga a tartalom hiányzik. Úgy vagyok vele, mint Thomas Mann, aki azzal kezdi egyik elbeszélését, amely különlegességénél, életszerűségénél, riport alakjánál fogva ritka erővel megkapott: „Meséljek valamit? De mikor nincs mit! Különbén jó, mesélek.” Arra kéri, meséljen valamit, engem az álom kér arra, hogy meséljem el, s én rábólintok: jó, elmesélem. Egy kis magyarázat még szükséges. Egy történelmi kutatóintézet könyvtárosa voltam, amelynek van egy oral history részlege is, egyenesen abból nőtt ki. Oral history: szóbeli történelem. A történettudomány néhány évtizedes segédtudománya, az írásbeli dokumentumok kiegészítése eleven emlékekkel. Az Oral historynak hívott intézeti részleg ezzel foglalkozik, interjúkat készít egyfelől érdekes, fontos, rendkívüli, másfelől érdektelen, de tipikus sorsú emberek egész életéről, amelynek az eredményét életútinterjúnak nevezik. Álomban egy Oral history-konferenciát hallgattam, de hirtelen az Oral history egyik munkatársa kiállított a pulpitusra, a mikrofon mögé, azzal, hogy én is meséljem el valakinek a sorsát, mintha egy életútinterjút ismertetnék. Nem volt kétséges, hogy kiét fogom elmesélni, egy pillanatig sem kellett rajta töprengenem, akárha előre készültem volna rá. Elza sorsát terítettem a hallgatóság elé. Ne várjanak sokat, hisz nem elbeszélés következik, csak egy életnek a vázlata, de olyan élénken álmodtam, hogy nem hagy nyugton, kénytelen vagyok papírra vetni. Ha esetleg, amit ugyan nem hiszek, akad ember, akit eltölt a történet, és képzeletének erejénél fogva megeleveníti, már nem írtam le hiába. Ez az ember valószínűleg nem én leszek. Azzal is meg lennék elégedve, ha egyáltalán elolvasnák, el, sorról sorra, elejétől végig, egyelőre az én szavaim erejénél fogva, ha ugyan eddig is volt és ezután is lesz elég erő bennük.

Kőműves Elza 1939-ben született a Békés megyei Lomboson. Apja földműves, anyja szintén földműves családból származott. Nővére hét évvel előtte, húga öt évvel utána született. Középparasztok voltak, annak is a felső határán, de még innen a gazdagságon. Apja a falu legjobb gazdái közé tartozott, aranykalászos tanfolyamot végzett, az állattartás volt a legkedvesebb foglalatossága. 1951-ben egy ablak alatt a rendszerről, a Szabad Európa rádióról beszélgetett, de rossz ablakot választott, a rendőrség letartóztatta. Házkutatást tartottak, s fegyver találtatott nála, értsd: fegyvert rejtettek el nála a kék parolisok. Hosszú évekre ítélték, a szegedi Csillag Börtönben ült, idősebbik lánya, Olga ugyanekkor a szegedi orvostudományi kar hallgatója volt. Egyébként a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnáziumban érettségizett, Németh László is tanította. Arról nincs tudomásom, hogy ez a csoda miként történhetett, Olga mindenesetre elvégezte az egyetemet, orvosi diplomáját 1956-ban vette át. A család kulák címerrel az adókönyvén magára maradt, felesége szántott-vetett, ökrökkel, mert lovaikat

adó fejében elhajtották. A két nagyobbik lány, Olga meg Elza maga is szántottvetett a két nagy szarvú szürke marhával. Nyaranként rokon gyerekek legeltették a kondát. Elza 1953-ban járta ki a nyolcadik osztályt, s a helyi mezőgazdasági technikumba jelentkezett. Elutasították. Elza összetört, ő is tanulni szeretett volna, akárcsak a nővére, ő is jó eszű lány volt, kitűnő érdemjegyei voltak, az utat azonban – apja miatt – elzárták előle. Sírt, sokat sírt, de nem volt mit tennie, szűkség is volt a keze munkájára, otthon, a földjükön dolgozott. Apja nemsokára, még ötvenhat előtt, kiszabadult. Húga, Vera 1958-ban fejezte be az általános iskolát, és akárcsak idősebb nővére, a hódmezővásárhelyi Bethlen Gábor Gimnáziumba került be simán, minden nehézség nélkül. Később már nem szerepel, emiatt egyetlen mondatban ezen a helyen foglalom össze, mi történt vele, hogy az ő sorsa se hiányozzék a három lányéból: a mosonmagyaróvári agrártudományi egyetemen szerzett diplomát, a szegedi határban állt be agronómusnak egy termelősövetkezetbe, férjhez ment, elvált, a kilencvenes évek közepén hazatért, úgynevezett falugazda lett gyerekkora színhelyén. Elza sokáig a szülői földön küszködött. Apja 1961-ben belépett a fehérekúti II. Rákóczi Ferenc Termelősövetkezetbe, 1956-ban ugyanis eltörölték a megbélyegzést, nem volt már kulák az országban. Elza a hatvanas évek elején oklevelet szerzett a gödöllői agrártudományi egyetem kisállat-tenyésztői tanfolyamán: nem az egyetemen, csak az egyetem egyik tanfolyamán. Az oklevél birtokában a lombosi Új Élet Termelősövetkezetben helyezkedett el. 1962-ben házasságot kötött: hét évvel idősebb férje szintén Lomboson született, szintén a rendszer üldözöttjei közé tartozott, apját kuláknak nyilvánították, őt pedig munkaszolgálatra hívta be a katonaság. Nősülése idején az Alföldi Olajkitermelő Vállalat kárfelmérő munkatársa volt; járta az országot, kéthetenként vetődött csak haza, egészen a kilencvenes évekig, nyugdíjazása idejéig. Mind a ketten beiratkoztak a lombosi mezőgazdasági szakközépiskola levelező tagozatára, s technikus oklevelet nyertek. 1963-ban házat vásároltak a lombosi Hold utcában. 1968-ban kislányuk született, Ella. A bölcsődéből kilépett a dada, s anyukájától megkérdezték, nem állna-e be dadának hozzájuk, legalább egy időre, s Elza, aki éppen ingadozott, ne váltson-e munkahelyet, elfogadta a felkérést. Most ébredt rá: ez az ő igazi hivatása. Az óvónői diplomát is megszerzte hozzá. A hetvenes években a régi ház helyébe újat, emeleteset építettek, Elza azonban a hétköznapokon ezentúl is magányos maradt, férje ugyanúgy, mint előtte és utána, csak kéthetenként utazott haza. 1980-ban édesanyja rákban meghalt, édesapja viszont egyedül is továbbvitte a gazdaságot. Állatokat tartott, négy ólra való sertést, húsz-harminc marhát. Nyolcvanhárom éves korában, 1990-ben, kilépett a termelősövetkezetből, a marhatartással ekkor sem hagyott fel. Kilencvenéves korában eladta őket, kilencvenkét éves korában meghalt. Elza változatlanul az óvodában dolgozott, imádták az anyukák, s ő imádtá a gyerekeket. 1992-ben rákot állapítottak meg nála, 1993-ban, ötvennégy éves korában meghalt. Lánya, Ella leérettségizett a gimnáziumban, 1989-ben férjhez ment egy taxisofőrhöz, a szomszéd házat vásárolták meg, a kerítést lebontották, apa és lánya úgyszólván egy térben él. Az apa 1992-ben nyugdíjba ment, a férj meg a feleség egy esztendeig éltek végre úgy, mint mások, egymás mellett, egymás közelében, de ők már a betegség árnyékában. Mivel a férj kevésnek találta az éremgyűjtemé-

nyével, a régiségeivel, a könyveivel való foglalatosságot, s bizonyára a nyugdíjat is, vállalkozói igazolványt váltott, s terménykereskedésbe fogott a lombosi piac utcájában; bizonyos értelemben visszatért a mezőgazdasághoz.

Feleségének egyszerű, hivalkodás nélküli síremléket állított.

Nagyon ritkán látogattam haza. A valószínűségi számítás, nem tudom, mit szól hozzá, hogy éppen akkor, éppen azon a vonaton, ugyanabban a kocsiban ért bennünket a valóság szeszélye. A folyosóról bepillantottam afülkébe, s egy vékony, sápadt nőben azonnal felismertem. Nem csodálkoztam, mintha annak rendje és módja szerint otthon sétáltam volna el hozzájuk látogatóba. – A Kékgolyó utcában voltam. – A Kékgolyó utca egész Magyarország legfélelmetesebb utcája, mintha már előre tudták volna, milyen intézmény lesz majd benne valamikor, ezt a sejtelmes, riasztó nevet illesztették rá, amelynek semmi értelme nincs. Miféle golyó, miféle kék ülhet egy utca lakói fölött, miféle német előzménye van? Merthogy német, afelől semmi kétségem nincs, egy idegen világ árnyéka telepszik rá, s ebben az árnyékban ül, mint a pók, a rákosok kórháza, a nagy sugarazó, ahová minden családból eljut valaki egyszer, nem egyetlenegyszer, hanem valamikor egyszer, az egész országot behálózzák az ide jövendők útvonalai, csak az a kérdés, ki mikor járja végig a saját kálváriáját. – Már egy esztendeje járok – mondta. A szanatóriumra gondoltam, ahol fekvőkúrát tartanak, pléddel takaróznak be finom, gyönyörű hajtásokkal, s hőmérőt dugnak szájuk sarkába úri vendégei. A Kékgolyó utcaiak csőbe fekszenek, cső okádja ki őket, s zötyögnek ismét vonaton, buszon hazafelé.

Az álomból ez a jelenet kimaradt, nem álmodtam bele, s nem vagyok benne biztos, van-e olyan álom, amelyben ilyen gondosan elmesélik valakinek az életét, lehet, én találtam ki az egész történetet, az már tökéletesen egyre megy, hogy a vonatfülke, a Kékgolyó utca csak a folytatásban, az írásműben kap helyet. Hiába álmodtam, az álom csak foltokat adott, én egészítettem ki a töredékeket, ébren, de még az álomtól melegen, s ha valami módon az álom széle beleért, már nyugodt vagyok, nem csaltam, a pulpitusról úgy lépek le, hogy nem szégyeltem a tapsot, rövidet biccentve, komolyan hajlok meg az elmosódó közönség előtt: – Köszönöm.